

Гінда, Володимир.

Г49 Національно-визвольний рух в Україні 1930–1950 років: факти, постаті, події / Володимир Гінда. Київ : Арій, 2024. 432 с. : іл.

ISBN 978-966-498-846-6.

У пропонованому виданні на основі широкої джерельної бази, спогадів українських повстанців і новітніх досліджень національно-визвольного руху 1930–1950-х років відображено маловідомі факти про побут вояків УПА, повстанських командирів та ідеологів українського націоналістичного руху. У ньому читач ознайомиться не стільки з політичним чи військовим життям таких постатей, як С. Бандера, В. Кук, Є. Коновалець, Д. Ребет, Я. Стецько, скільки з їхніми життєвими вподобаннями, захопленнями, рисами характеру, всім тим, що зазвичай залишається поза увагою авторів наукових текстів. Висвітлено й тему протистояння радянських спецслужб із підпільниками ОУН та вояками УПА.

Викладений у книзі матеріал зацікавить широкий загал читачів, а передусім викладачів, учителів, студентів та небайдужих до історії України.

УДК 821.161.2(477)'06-311.6

ISBN 978-966-498-846-6

© В. В. Гінда, 2023

© «Видавництво «Арій»»[®],
художнє оформлення, 2023

© «Видавництво «Арій»»[®], 2023

НЕЗАВЕРШЕНА ВІЙНА, ЩО ТРИВАЄ ДАЛІ...

Історія українського національно-визвольного руху в середині ХХ ст. тривалий час залишалася білою плямою. Причиною цього стало табування комуністичним тоталітарним режимом зазначеної теми для наукових досліджень та системне знеславлення учасників боротьби за власну Українську суверенну державу.

Після Другої світової війни відбулася поступова заміна основного державного історичного міфу. Міф «Великої Жовтневої соціалістичної революції» вичерпав свої мобілізаційні можливості, колишніх революціонерів (справжніх та удаваних) ставало щораз менше. Тим часом сталінській кліщі потрібні були нові засоби легітимації владного режиму, віру в який сильно захитали Голодомор 1932–1933 років, Великий терор, жахливі за наслідками помилки та дії військово-політичного керівництва СРСР, катастрофічні поразки Червоної армії 1941–1942 рр., а також репресивна політика стосовно багатьох категорій громадян під час війни, позначених владою як «антирадянські». Перемогу у війні Кремль використав для формування нового міфу — «Великої Вітчизняної війни». Його змістовий каркас становили такі стрижневі елементи: «керівна і провідна роль Комуністичної партії», «нерозривна єдність партії і народу», «всенародний рух опору на окупованій ворогом території», «переваги соціалістичної системи над капіталістичною і першість радянського воєнного мистецтва». Загальний глобіфікаційний характер міфу не залишав місця для критичних оцінок радянської дійсності воєнної доби, розкриття таких сторінок, як Голокост і український національно-визвольний рух. Та якщо «остаточне вирішення єврейського питання» розмивалося в «жертвах радянських громадян», то боротьбу українців за власну державність характеризували винятково як співпрацю з нацистами. Члени Організа-

ції українських націоналістів, Фронту української революції, Фронту національної єдності, вояки «Карпатської січі», «Поліської січі», Української повстанської армії стали «ворогами народу», а їхні дії кваліфікували як «бандитизм». Переведення органічного спротиву значної частини українського соціуму (хай і переважно в західних регіонах) більшовицькому поневоленню в кримінальну площину, по-перше, мало продемонструвати «незаконність» збройного спротиву сталінському режиму; по-друге, залякати всіх інших і насамперед тих, хто становив соціальну базу національно-визвольного руху.

Таким чином, війна в особливо високому і виразному реєстрі показала антагонізм між корінними інтересами українського народу, позбавленого комуністичною верхівкою реального права на самовизначення (УРСР, як квазідержавне утворення, не володіла атрибутами суверенної держави), з одного боку, і тими, хто уособлював владу і здійснював управлінські функції в СРСР, — з іншого.

Відсутність або обмеженість засобів політичного, економічного, морально-психологічного спротиву узурпаторам не залишала українським силам, свідомим свого покликання й обов'язку, іншого вибору, крім збройного протистояння із супротивником, що спирався на значно більші людські, фінансові й матеріальні ресурси, численний і розгалужений апарат насильства.

Надзвичайно складною справою виявився вибір союзників, адже український рух опору не міг спертися на державний механізм і його авторитет у відносинах з іншими країнами. За таких умов українські політичні сили на еміграції контактували зі спецслужбами різних держав, але значної користі для себе не здобули. Натомість їх намагалися використати уряди та військові багатьох країн світу й передусім — європейські. Найактивнішими виявилися контакти з німецьким Абвером, який планував використати українських націоналістів у боротьбі проти Польщі та Радянського Союзу. Однак союзницькими такі відносини назвати не можна — «правила гри» диктувала німецька сторона,

українська ж за сприятливої ситуації та воєнної поразки СРСР збиралася відновити державність бодай під протекторатом Німеччини. Отже, співпрацю з німецькими військовими спецслужбами треба трактувати як спробу вдало використати чинники, об'єктивно спроможні сприяти українській справі. На підтвердження цього погляду свідчить такий факт: щойно Берлін дезавував проголошений ОУН (Бандери) Акт 30 червня 1941 р. про відновлення Української держави, інтернував С. Бандеру та Я. Стецька, це крило Організації українських націоналістів перейшло в підпілля й стало позиціонувати III Райх як ворога української державності нарівні із СРСР.

На Другу світову війну та перші повоєнні роки припали найдраматичніші сторінки українського самостійницького руху. Це складне, а часом суперечливе явище неможливо оцінювати винятково в глорифікаційному руслі. Спершу значна частина ідеологів ОУН, її членів і симпатиків сповідували крайні праворадикальні погляди, намагалися запозичувати фашистські ідеологічні постулати і практики. До речі, наприкінці 30-х років фашизм став настільки популярним і поширеним у Європі, що навіть у Великій Британії діяли організації фашистського спрямування. Заповітною мрією і практичною метою українські націоналісти вважали відновлення незалежної Української держави. Всі, хто перешкодив цим зусиллям, ставали ворогами українського народу. Саме з таких міркувань в одному ряду опинилися більшовики і росіяни, поляки і євреї, а згодом і нацисти. Оунівці не зупинялися перед жорстокими діями і проти «своїх», коли ті, на їхнє переконання, зраджували «ідеали української революції» (мельниківці, бульбівці та інші). Донедавна були відомі лише поодинокі факти, що відображали діяльність Служби безпеки ОУН (СБ). У найважчій фазі протистояння з радянськими силовими структурами СБ вдавалася до «зачищення» лав українських патріотів, часто безпідставно, лише на основі підозр чи сфальшованих радянськими оперативниками «доказів» страчуючи сотні людей.

Не ідеалізуючи оунівців та повстанців, варто все ж таки завжди мати на увазі надзвичайні умови, в яких вони стояли на смерть у зіткненні з двома гігантськими тоталітарними системами. За польськими націоналістичними, національно-демократичними та лівими військово-політичними організаціями (Армія крайова, Батальйони хлопські та інші), що опинилися в подібних обставинах, стояла держава (польський уряд на еміграції, що отримував політико-дипломатичну та військово-матеріальну допомогу польському руху опору). Аналогічний статус мали грецький, югославський, французький рухи опору. Натомість український самостійницький рух міг розраховувати лише на власні ресурси і ту частину українського соціуму, яка його підтримувала. Такі умови витворювали специфічну морально-психологічну атмосферу, що потребувала відчайдушної самовідданості, самозречення, побутового аскетизму, терпеливості, фізичної витривалості та психологічної стійкості. Звісно, не всі учасники самостійницького руху володіли такими якостями. То ж як і в будь-якому іншому замкненому середовищі (а підпільно-партизанські засоби боротьби неодмінно його формували) тут траплялися всі можливі негативні моделі людської поведінки: боягузтво, паніка, хвороблива підозріливість, зрада, жорстокість, схильність до пияцтва чи хтивості тощо. Воєнна екстремальність дуже часто супроводжувалася виникненням екзистенційних ситуацій, коли людське ество виявляється в усій своїй неприхованій сутності. Треба віддати належне командирам УПА та керівникам різних рівнів ОУН: вони пильно відстежували всі негаразди й намагалися нівелювати їх та покарати винних. Однак нерідко тонка грань між законами війни та моральним законом порушувалася, і тоді ціною питання ставало людське життя.

І все ж таки головним ворогом українських самостійників завжди залишалися радянські силові структури. Завдяки масованим воєнно-чекістським операціям, великим блокадам основних районів повстанських дій, легендованим загонам і групам, що маскувалися під відділи УПА, активній

агентурній роботі, радіограм та іншим засобам радянській стороні вдалося знекровити український самостійницький рух і розгорнути другу радянізацію західноукраїнського регіону.

Пропонована читачеві книга поєднує макро- та мікропогляд на діяльність ОУН і УПА. Перший — формує загальне тло й широкі контексти подієвого полотна, другий — через погляд «знизу» розкриває маловідомі епізоди щоденного буття українських повстанців. Цей антропологічний вимір видається надзвичайно важливим з огляду на те, яке зацікавлення викликає в сучасному українському суспільстві вказаний сегмент нашої історії і яку роль він відіграє на сучасному етапі становлення української політичної нації та в процесі самоідентифікації українських громадян.

Є ще один складник, що визначає актуальність цієї праці. Дотепер зарубіжний читач формував власне уявлення про ОУН та УПА на основі російських антиукраїнських інформаційних матеріалів, трансльованих кремлівськими пропагандистами та «підготованими» істориками. Якщо в Україні такі «сенсації» порівняно успішно спростовують професійні вчені та журналісти, то для зміни світової суспільної думки необхідні спеціальні, системні зусилля. Книга, яку тримає в руках читач, безсумнівно, стане дійовим чинником деконструкції радянсько-російських ідеологічних міфів, покликаних дискредитувати і демонізувати учасників українського національно-визвольного руху ХХ ст.

Крім цього, в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України вона популяризуватиме знання про складні та водночас героїчні сторінки протистояння українців із переважними силами ворога, підтримуватиме патріотичний морально-психологічний дух військовослужбовців Збройних Сил України і українського суспільства, що гідно долає важкі випробування.

Олександр Лисенко, історик

ХТО ТАКІ БАНДЕРІВЦІ. ЇХНІЙ ОБРАЗ У СУЧАСНОМУ РАШИСТСЬКОМУ ІНФОРМА- ЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Від початку XXI століття в російському та українському інформаційному просторі дедалі активніше почали використовувати термін *бандерівці*. У наших сусідів за «поребриком» він має негативну конотацію, для сучасних українців — втілення героїзму і романтизму, боротьби за українську державність. Нинішнє тлумачення слова *бандерівці*, щоправда в межах державної пропаганди, знають всі як у Росії, так і Україні, але не кожен зможе чітко відповісти, хто ж такі бандерівці в історичному минулому.

Бандерівцями під час Другої світової війни та національно-визвольної боротьби українського народу 1940–1950-х ро-

Смолоскипний марш на честь Дня народження
Степана Бандери. Київ, 1 січня 2022 р.

ків називали себе прибічники та послідовники лідера Організації Українських Націоналістів (ОУН) Степана Бандери, які боролися за українську державність та її незалежність. Відповідний напрям в українському національному русі виник узимку 1940 р. внаслідок розколу Організації, коли від основної фракції відійшли молоді представники ОУН на чолі зі С. Бандерою, які були переконані, що в боротьбі за незалежність України варто спиратися на власні українські сили, а не чекати на підтримку із-за кордону, як то робили представники ОУН на чолі з А. Мельником. Напередодні німецько-радянської війни С. Бандера чітко заявив, що вважає ворогами України нацистську Німеччину та СРСР. Він волів скористатися нагодою, коли обидві тиранії в боротьбі одна проти одної виснажаться, й спробувати відновити українську державність. У квітні 1941 р. в Кракові прихильники С. Бандери провели Другий великий збір ОУН (б). Його основною метою було утвердження ідей українського націоналізму та постанов, що стосувалися політичного, військового, економічного і соціального життя українців.

Тоді ж було схвалено устрій, програму і символіку ОУН (б), затверджено привітання «Слава Україні! Героям Слава!», червоно-чорний організаційний прапор та один із найголовніших постулатів українського визвольного руху — «Свобода народам, свобода людині». Знаком Організації став чорний рівнораменний трикутник, на ньому червоний хрестомеч, на хрестомечі — золотий тризуб. Над основою трикутника — буква «О», зліва — буква «У», справа — «Н» (разом ОУН). Трикутник поміщений на золотому полі.

Усі напрацювання Збору ОУН (б) втілили в програмових постановках, які стосувалися всіх сфер життя та функціонування майбутньої незалежної Української держави.

Наприкінці німецько-радянської війни бандерівці створили в Західній Україні Українську Повстанську Армію (УПА) та повели боротьбу за українську державність проти Вермахту й радянської армії, але, на жаль, зазнали поразки.